

СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

*М. О. Горна,
асистент кафедри статистики,
ДВНЗ "Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана"*

Анотація. Розглянуто особливості вітчизняної системи пенсійного забезпечення у зв'язку з тенденціями економіки України та динамічними змінами у царині соціальної сфери. Проаналізовано динаміку та вплив окремих чинників на основні показники діяльності Пенсійного фонду України. Ці показники розраховуються і використовуються в практичній діяльності органів державної статистики України, що уможливорює побудову довгих динамічних рядів, і кожен з яких певною мірою впливає на стан економіки. Методи дослідження базуються на загальнонаукових засадах і фундаментальних положеннях економічної теорії, соціальної філософії та статистичної науки. За результатами аналізу з'ясовано необхідність здійснення статистичного забезпечення управління Пенсійним фондом та адаптації набутого досвіду прикладної статистики до специфічних завдань реформування державного соціального страхування.

Ключові слова: соціальна статистика; соціальне страхування; фонди загальнообов'язкового державного соціального страхування; пенсійний фонд; статистичний аналіз.

Аннотация. Рассмотрены особенности отечественной системы пенсионного обеспечения в связи с тенденциями в экономике Украины и динамическими изменениями в области социальной сферы. Проанализирована динамика и влияние отдельных факторов на основные показатели деятельности Пенсионного фонда Украины.

Ключевые слова: социальная статистика; социальное страхование; фонды общеобязательного государственного страхования; пенсионный фонд; статистический анализ.

Summary. In this report we consider the features of the national pension system in connection with the economy development of Ukraine's, the dynamics of factors on the basic parameters of the Pension Fund of Ukraine. Information base of the study is the data of state statistics and reports on the performance of the funds of social security, which are published in official publications. The essence and characteristics of national system of compulsory social insurance are considered in the article too.

The methods of organizing and planning of statistical observation of social sphere are defined. The activities of the Pension Fund are analyzed. Methods based on general provisions and basic principles of economic theory, social philosophy and statistical science are determined. The critical state of the national economy, poverty and unemployment has increased the role of objective social funds. Along with this military aggression increases the vulnerability of citizens and requires the development of strategies to ensure the desired level of security. The above problems caused understanding that social protection should be an integral part of any process in the country. The issues of social monitoring as a tool to support management decisions on the operation and reform of social insurance are identified. Also it is necessary making analysis of the effectiveness of insurance rates that affect the financial stability fund. The results of analysis have shown the need for a comprehensive statistical evaluation of the status and trends of the Pension Fund.

Keywords: social statistics; social insurance; Obligatory State Social Insurance Funds; pension fund; statistical analysis.

Постановка проблеми. Загальнообов'язкове державне пенсійне страхування постійно розвивається й удосконалюється залежно від фінансової та соціальної політики держави. Регулювання у системі пенсійного страхування полягає у розробленні та прийнятті законів, що регламентують відносини учасників; перегляді страхових внесків, норм і порядку формування доходів з урахуванням поточної соціально-економічної ситуації; підвищенні розмірів соціальних виплат з метою покращення матеріального забезпечення громадян; контролі за рухом грошових коштів. Однак не менш важливим є економічний стан держави, тенденції в економіці, від яких і залежить наповнюваність доходної частини бюджету Пенсійного фонду України та його фінансова стабільність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічним аспектам соціальної статистики присвячені наукові праці С. Герасименка, А. Головача, А. Єріної, В. Захожая, А. Колода, І. Манцурова, В. Паніотто, Н. Парфенцевої, А. Ревенка, В. Швеця та інших [1–4]. Сучасні проблеми соціальної статистики в контексті визначення механізмів реалізації державної соціальної політики стали об'єктом дослідження широкого кола українських науковців і фахівців: О. Гладуна, З. Бараник, І. Калачової, Е. Лібанової, М. Огай, В. Саріогло, інших науковців [5; 6; 7]. Водночас надзвичайно високий динамізм, притаманний реформуванню фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування України, вимагає постійного розширення та доповнення цих досліджень. Загалом сучасний стан наукової розробки цієї проблематики уможливорює аналіз соціально-економічних процесів, які відбуваються в країні, зокрема це стосується Пенсійного фонду України.

Метою дослідження є визначення особливостей функціонування Пенсійного фонду України та концептуальних засад його статистичного дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Необхідність реформування пенсійного забезпечення викликано низкою об'єктивних факторів: економічних, демографічних, соціально-політичних. Сьогодні ця проблема особливо актуальна в багатьох країнах світу, незалежно від рівня економічного розвитку, що обумовлено старінням населення, зміною його вікової структури, ускладненням економічної ситуації. В Україні на сучасному етапі пенсійне забезпечення має певні особливості:

- дефіцит бюджету Пенсійного фонду впродовж останніх років (за 2014 рік власні надходження склали 68,6% загального обсягу надходжень, в тому числі негативно вплинуло ненадходження у запланованому обсязі коштів від платників, які перебувають на тимчасово невідконтрольній українській владі територіях);

- велика частка тіньової економіки зводить нанівець спроби вирішити проблеми належного соціального забезпечення. Так, майже третина застрахованих осіб сплачує пенсійні внески із заробітної плати, що не перевищує мінімального її розміру. Майже 37% нарахувань на фонд оплати праці — надмірно важкий тягар для підприємств, установ та організацій. Це призводить до звуження бази нарахувань страхових внесків та викликає небажане зниження пенсійних виплат у майбутньому;

- збереження диспропорцій у пенсійному забезпеченні, що обумовлені спеціальними пенсійними програмами для деяких категорій громадян, якими встановлено окремі умови пенсійного забезпечення. Сьогодні пенсійне забезпечення регулюється Конституцією України, міждержавними угодами та законодавчими актами України. Законодавча база пенсійного забезпечення налічує біля 30 актів. Складність і різноманітність пенсійного законодавства зумовлюють непрозорість і незрозумілість системи, що в свою чергу викликає природне невдоволення громадян.

Кабінет Міністрів України у лютому 2015 року затвердив *бюджет Пенсійного фонду на 2015 рік*. Перевищення обсягу видаткової частини над дохідною складає 19 млрд. гривень. Отже, тільки з урахуванням виділених із державного бюджету асигнувань на покриття дефіциту коштів Пенсійного фонду України бюджет Пенсійного фонду України на 2015 рік є збалансованим.

Натомість, фінансування дефіциту Пенсійного фонду з Державного бюджету України та збільшення пенсійних витрат ставить під загрозу виконання державою своїх функцій і зобов'язань як у соціальній (освіта, охорона здоров'я, культура, соціальна допомога бідним і сім'ям з дітьми тощо), так і в інших сферах (армія, міліція). Фінансово неспроможна, дотаційна пенсійна система відволікає бюджетні ресурси від цілей розвитку. Тому раціоналізація пенсійних витрат є нагальною необхідністю.

Для підтримки соціальної справедливості в суспільстві держава має регулювати рівень заробітної плати та пенсії. Мінімальна пенсія є державною

Таблиця 1

Динаміка середнього розміру пенсій та кількості пенсіонерів

Роки	Середній розмір призначеної місячної пенсії пенсіонерам, грн	Кількість пенсіонерів, тис. осіб	Ланцюгові темпи приросту, %		Базисні темпи зростання (зменшення)			Коефіцієнт випередження
			середнього розміру пенсій	кількості пенсіонерів	середнього розміру пенсій	кількості пенсіонерів	кількості пенсіонерів	
1996	38,7	14487,5	x	x	x	x	x	x
1997	51,9	14487,2	34,1	0,0	1,341	1,000	1,3	
1998	52,2	14534,8	0,6	0,3	1,349	1,003	1,3	
1999	60,7	14520,3	16,3	-0,1	1,568	1,002	1,6	
2000	68,9	14529,8	13,5	0,1	1,780	1,003	1,8	
2001	83,7	14446,6	21,5	-0,6	2,163	0,997	2,2	
2002	122,5	14423,1	46,4	-0,2	3,165	0,996	3,2	
2003	136,6	14375,9	11,5	-0,3	3,530	0,992	3,6	
2004	182,2	14347,6	33,4	-0,2	4,708	0,990	4,8	
2005	316,2	14065,1	73,5	-2,0	8,171	0,971	8,4	
2006	406,8	14050,0	28,7	-0,1	10,512	0,970	10,8	
2007	478,4	13936,8	17,6	-0,8	12,362	0,962	12,9	
2008	776,0	13819,0	62,2	-0,8	20,052	0,954	21,0	
2009	934,3	13749,8	20,4	-0,5	24,142	0,949	25,4	
2010	1032,6	13721,1	10,5	-0,2	26,682	0,947	28,2	
2011	1151,9	13738,0	11,6	0,1	29,765	0,948	31,4	
2012	1253,3	13820,5	8,8	0,6	32,385	0,954	33,9	
2013	1470,7	13639,7	17,3	-1,3	38,003	0,941	40,4	
2014	1526,1	13533,0	3,8	-0,8	39,434	0,934	42,2	

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

соціальною гарантією, її розмір становить 949 грн, а з 01 грудня 2015 р. становитиме 1074 грн. Динаміка середнього розміру пенсій наведена в табл. 1.

Як видно з наведеної таблиці середній розмір пенсій в Україні у 1996-2014 роках постійно зростає, натомість кількість пенсіонерів зменшується (за винятком 2011 та 2012 років), що пояснюється сталим зменшенням чисельності населення України. Порівняльний аналіз інтенсивності динаміки на основі співвідношення базисних темпів зростання середнього розміру пенсій та кількості пенсіонерів (коефіцієнт випередження) свідчить, у 2014 році в порівнянні з 1996 роком зростання середнього розміру пенсії відбулось у 42,2 раза швидше, ніж зменшення кількості пенсіонерів.

Розглядати динаміку середнього рівня пенсій неможливо без урахування впливу інфляції. Для цього необхідно розрахувати реальний середній рівень пенсій шляхом ділення середньої пенсії поточного періоду на індекс споживчих цін (ІСЦ), який характеризує зміну у часі загального рівня цін на товари та послуги, які купує населення для невиробничого споживання:

$$\text{Реальна пенсія} = \frac{\text{Пенсія}}{\text{Індекс споживчих цін}} \quad (1)$$

У міжнародній практиці аналізу пенсійного забезпечення використовують коефіцієнт співвідношення пенсій та зарплат, тобто відношення середньої пенсії до середньої заробітної платні. Відповідно до норм Міжнародної організації праці, він має становити не менш як 55%. В Україні цей показник є значно меншим (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка середнього розміру пенсій та середньомісячної заробітної плати

Показник \ Рік	2010	2011	2012	2013	2014
Середній розмір <i>реальної</i> пенсії, грн	944	1067	1246	1475	1361
Темп зростання (зменшення), %	117,1	113,0	116,8	118,4	92,3
Середній розмір пенсії за віком, грн	1039,6	1156,0	1252,4	1464,3	1521,6
Середньомісячна заробітна плата, грн	2250	2648	3041	3282	3480
Співвідношення середньої пенсії до середньої заробітної плати, %	46,2	43,7	41,2	44,6	43,7

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Співвідношення середньої пенсії до заробітної плати за період 2011–2014 роки зменшилось на 2,5 п. п. та становить 43,7%, що порівняно з країнами-

членами Євросоюзу є дуже низьким. Дані таблиці свідчать також про те, що середній розмір пенсії, скоригований на індекс інфляції, хоча і зростав протягом 2010–2013 років, але значно меншими темпами, ніж наведений у табл. 1 нескоригований розмір. А у 2014 році рівень інфляції взагалі зумовив зменшення середнього розміру *реальної* пенсії на 114 грн, або на 7,7%.

Середній розмір пенсії змінюється за рахунок впливу двох факторів: витрат на виплату пенсій та кількості пенсіонерів:

$$\text{Середній розмір пенсії} = \frac{\text{Пенсійні виплати}}{\text{Кількість пенсіонерів}} \quad (2)$$

Тоді

$$\Delta \bar{П} = \frac{ПВ_1}{ЧП_1} - \frac{ПВ_0}{ЧП_0} \quad (3)$$

Середній розмір пенсії змінюється за рахунок динаміки пенсійних виплат та визначається за формулою:

$$\Delta \bar{П}_{\text{пв}} = \frac{ПВ_1 - ПВ_0}{ЧП_1}, \quad (4)$$

а вплив динаміки кількості пенсіонерів – за формулою:

$$\Delta \bar{П}_{\text{чп}} = \frac{ПВ_0}{ЧП_1} - \frac{ПВ_0}{ЧП_0}, \quad (5)$$

де $\bar{П}$ – середній розмір пенсій, $ПВ$ – пенсійні виплати, $ЧП$ – чисельність пенсіонерів.

Очевидно, що

$$\Delta \bar{П} = \Delta \bar{П}_{\text{пв}} + \Delta \bar{П}_{\text{чп}} \quad (6)$$

Аналіз зміни середнього розміру *реальної* пенсії, скоригованого на індекс інфляції за формулою (2), під впливом наведених факторів (динаміки пенсійних виплат та чисельності пенсіонерів) представлено в табл. 3.

Проведені розрахунки свідчать, що середній розмір *реальної* пенсії зростав протягом 2008–2013 років, але в 2014 році порівняно з 2013 роком зменшився на 113,75 грн, у тому числі за рахунок знецінення пенсійних виплат – на 125,38 грн, а зменшення чисельності пенсіонерів сприяло підвищенню середнього розміру реальної пенсії на 11,63 грн. Аналіз впливу наведених факторів показує, що тільки у 2012 та 2011 роках порівняно з попереднім періодом зростання чисельності пенсіонерів вплинуло на зменшення середнього розміру реальної пенсії на 3,37 грн та 1,16 грн відповідно. Все зазначене безперечно вказує на

**Розрахунок впливу окремих чинників
на динаміку середнього розміру реальної пенсії**

Період	Динаміка середнього розміру <i>реальної</i> пенсії, грн		
	усього	в тому числі за рахунок зміни	
		пенсійних виплат	чисельності пенсіонерів
2008/2007	195,69	192,08	3,62
2009/2008	186,32	183,20	3,12
2010/2009	137,75	136,06	1,69
2011/2010	122,70	123,86	-1,16
2012/2011	179,25	185,62	-6,37
2013/2012	229,30	212,79	16,51
2014/2013	-113,75	-125,38	11,63

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

погіршення рівня пенсійних виплат на відміну від позитивної динаміки розміру середньої пенсії.

Отже, варто відзначити, по-перше, що хоча вкрай низький рівень середньої пенсії і неухильно зростає, та, на жаль, така динаміка пояснюється рівнем інфляції та зменшенням кількості пенсіонерів. По-друге, оскільки Пенсійний фонд не публікує даних щодо чисельності пенсіонерів за розміром отриманих пенсій, то неможливо оцінити відносну варіацію пенсійних виплат, а середній розмір може бути нетиповим для всієї сукупності пенсіонерів. Найбільша частка осіб отримує низькі пенсії, а надвисокі пенсії, що отримують окремі категорії громадян, можуть пояснювати зростання середніх значень.

Інформаційне забезпечення та прийняття ефективних рішень у сфері пенсійного забезпечення має базуватися на розгалуженій системі соціальних показників, що сприятиме посиленню аналітичної функції управління. У практичній діяльності органів державної статистики України розраховуються валовий внутрішній продукт на особу населення, реальна заробітна плата, індекс інфляції, кожен з цих показників певною мірою впливає на стан соціального розвитку країни.

Динаміку *реального* середнього розміру пенсій порівнянно з динамікою реальної заробітної плати, фізичного обсягу ВВП у розрахунку на одну особу та індексів інфляції наведено на рис. 1.

Аналіз динаміки наведених показників дозволяє зробити такий висновок: кризові явища в економіці вкрай негативно впливають на динаміку як *реального* розміру пенсій, так і рівня доходів населення. Стійкі та довготривалі негативні наслідки кризи ускладнюють виконання Пенсійним фондом України своїх зобов'язань.

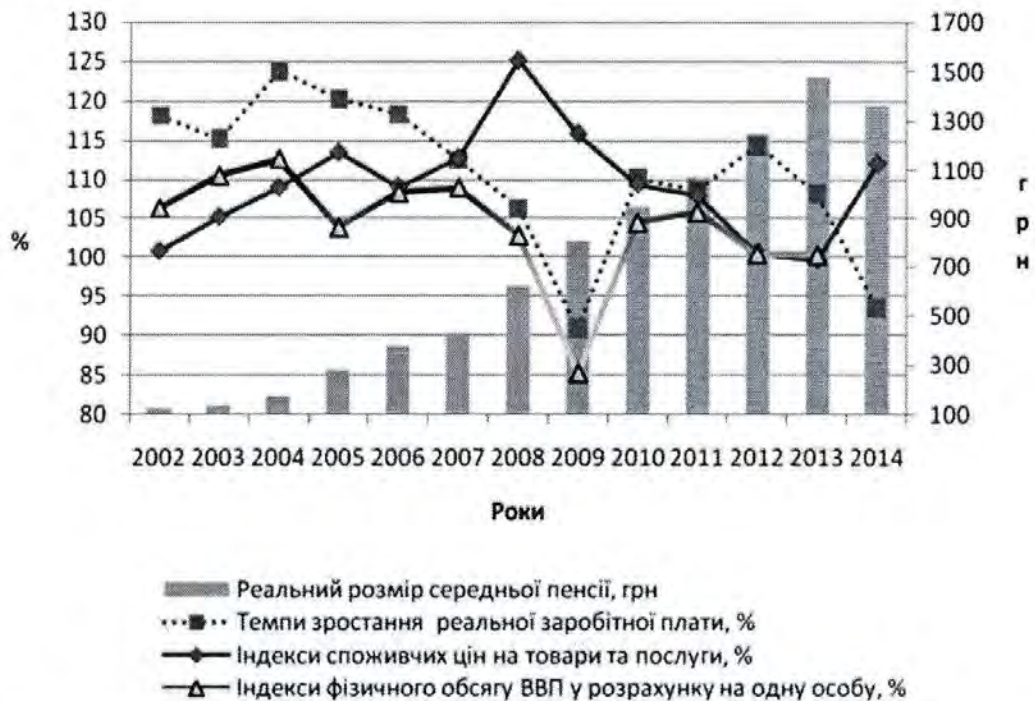

Рис. 1. Динаміка розміру реальної середньої пенсії та макропоказників

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Слід зазначити вагомий вплив на діяльність Пенсійного фонду України депопуляції та структурних зрушень у складі населення за ознакою працездатності. Для України, як і для більшості країн Європи, основною демографічною тенденцією поточного сторіччя вважається старіння населення, яке виявляється у збільшенні питомої ваги осіб похилого віку, а також у зміні співвідношень між чисельністю поколінь. Процес старіння населення носить довготривалий та об'єктивний характер, і є неминучою складовою переходу до сучасного типу відтворення населення, якому властиві регульована народжуваність і зростаюча тривалість життя.

Старіння населення України спричиняє зменшення частки працездатного населення на протязі останніх років, а ситуація на ринку праці (безробіття та високий рівень тіньових зарплат) призводить до зниження темпів зростання частки застрахованих осіб серед зайнятих. І це вимагає пристосування суспільства й економіки країни до особливостей демографічної ситуації, у першу чергу шляхом реформування пенсійного забезпечення та розвитку соціальної інфраструктури.

Висновки. В Україні співвідношення населення пенсійного та працездатного віку є вкрай небезпечним і не може не відбитися на збалансованості солідарної пенсійної системи, що є максимально вразливою саме до демографічних

ризиків. Співвідношення пенсіонерів і платників внесків залежить головним чином від вікової структури населення. Безперечно, ще мають значення рівень безробіття та тінізації економіки.

А отже, реформи у царині пенсійного забезпечення та антикризові заходи мають бути підпорядковані стратегічним цілям розвитку пенсійної системи з обов'язковим гарантуванням мінімальних стандартів рівня життя пенсіонерів, справедливих пенсійних виплат, прозорих правил їх призначення та індексації.

У системі пенсійного страхування потрібно завершити процес реформування, запровадити досконалі, науково обґрунтовані методи планування доходів і видатків, упорядкувати облік і звітність, посилити результативність контролю за рухом фінансових ресурсів, створити достатню економічну основу забезпечення відшкодування основних фінансових ризиків, що вимагає встановлення обґрунтованого розміру тарифів страхових внесків з обов'язковим використанням актуарних розрахунків.

Тож перелічені вище проблеми та особливості сучасного стану соціальної сфери є вкрай небезпечними і для функціонування стабільної роботи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, підтверджують актуальність та зумовлюють необхідність проведення подальшого статистичного оцінювання функціонування державного страхування України.

Список використаних джерел

1. Єріна А. М. Статистичне моделювання та прогнозування : підручник / А. М. Єріна, Д. Л. Єрін. – К. : КНЕУ, 2014. – 348 с.
2. Бараник З. П. Функціонування ринку праці: статистична оцінка : [монографія] / З. П. Бараник. – К. : КНЕУ, 2007. – 392 с.
3. Парфенцева Н. О. Статистичне вивчення соціально-економічного розвитку України : підручник / Н. О. Парфенцева, Р. О. Кулинич ; Нац. акад. статистики, обліку та аудиту. – К., 2011. – 456 с.
4. Інформаційне забезпечення державного та регіонального соціального управління : [монографія] / О. Г. Осауленко, О. Ф. Новікова, Н. С. Власенко, І. В. Калачова та ін. – К.; Донецьк : ІЕП НАН України; Держкомстат України, 2004. – 656 с.
5. Колот А. М. Соціально-трудова сфера: стан відносин, нові виклики, тенденції розвитку : [монографія] / А. М. Колот. – К. : КНЕУ, 2010. – 251 с.
6. Людський розвиток в Україні: історичний вимір трансформації державної соціальної політики : [колективна монографія] / за ред. Е. М. Лібанової. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, 2014. – 380 с.
7. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2015 рік” від 25.02.2015 р. № 67 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua> – Назва з титул. екрана.

8. Офіційний веб сайт Держстату України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
9. ISSA (2013) Europe : Enhancing the sustainability of comprehensive social security systems (Developments and trends). – Geneva : International Social Security Association, 2013.
10. World Health Organization. World Health Statistics 2014 [Electronic resource]. – Access mode : http://www.who.int/gho/publications/world_health_statistics/2014/en/

